

УДК 821(37)-1.09:811.124'37

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ТАКТИЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ ІЗ СЕМОЮ "ВЕЛИКА ВАГА"
У ТВОРАХ ПОЕТІВ ЕПОХИ ПРИНЦИПАТУ АВГУСТА**

*Антонюк Соломія Андріївна,
асист.*

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького

У статті розглянуто лексичну семантику прикметників ЛСГ "велика вага", які у поетичних творах поетів епохи принципату Августа актуалізують прямі, похідні, переносні і конотативні значення.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, лексичко-семантична група, лексико-семантичний варіант, синтагматичні відносини, синестезія.

При дослідженні семантики тактильних прикметників латинської мови окремого висвітлення потребують прикметники мікрополя "ваги", які, як підкреслила О. С. Федотова, вказують на ознаки, що визначаються м'язовою напругою [Федотова 1998, 9]. Важливо, що саме ці ад'єктиви науковці (О. С. Федотова, Т. Гівон [Givón 2001, 82]) зараховують до ядерних прикметників з вихідним значенням "ознака, що сприймається на дотик".

До розгляду ж особливостей лексики на позначення ваги, зокрема прикметників, зверталися як українські, так і іноземні дослідники. Так, прикметники на позначення "ваги" у сучасному англomовному дискурсі були предметом концептуального дослідження філолога О. Г. Сторчак [Сторчак 2011]; аналіз категоризації ознак цих ад'єктивів в англійській мові здійснила Є. О. Ширшикова [Ширшикова 2013]. Зауважмо, що на її думку, ознаки "важкий" і "легкий", вербалізовані англійськими прикметниками heavy і light, слід називати експерієнціальними; опозицію важкий-легкий у фразеологічних системах польської мови розглянула О. П. Левченко; М. В. Кюсева, Д. А. Рижова та Л. С. Холкіна досліджували прикметники на позначення ваги у типологічній перспективі, шляхом зіставлення їх структур в англійській, російській, сербській, французькій та китайській мовах, а отже розглядали не лише внутрішню, а й зовнішню симетрію прямих та переносних значень прикметників ваги [Кюсева 2012].

Все ж на матеріалі латинської мови семантика ад'єктивів мікрополя "ваги" ще не була предметом окремого аналізу. Це й зумовило **актуальність** проведення нашого дослідження та висвітлення отриманих результатів у даній статті.

Об'єктом дослідження стали тактильні прикметники із семою "велика вага", виявлені у поетичних творах Горація, Вергілія та Овідія.

Мета статті – аналіз лексичної семантики тактильних прикметників мікрополя "ваги", обумовила постановку таких **завдань**:

- 1) з'ясувати, які ж ад'єктиви в латинській поезії епохи принципату Августа входили до складу мікрополя "ваги";
- 2) проаналізувати особливості лексичної семантики тактильних прикметників на позначення "великої ваги";
- 3) розглянути сполучуваність цих прикметників;
- 4) визначити роль досліджуваних прикметників у поетичній спадщині Горація, Вергілія і Овідія;

Дослідження показало, що в епоху принципату Августа у поетичних творах Горация, Вергілія та Овідія до складу мікрополя "ваги" входили 9 прикметників: brutus (Horat. – 1 приклад вживання), gravis (Horat. – 47, Verg. – 50, Ovid. – 156), gravidus (Horat. – 2, Verg. – 14, Ovid. – 29), lenis (Horat. – 21, Verg. – 4, Ovid. – 37), levis (Horat. – 26, Verg. – 43, Ovid. – 163), onerosus (Verg. – 2, Ovid. – 8), onustus (Horat. – 4, Verg. – 1), rarus (Ovid. – 1) і validus (Horat. – 7, Verg. – 21, Ovid. – 37). З них шість ми зараховуємо до складу досліджуваної ЛСГ прикметників із семою "важкий" (brutus, gravis, gravidus, onerosus, onustus, validus).

Домінантою ЛСГ прикметників із семою "важкий", яка за словами Ю. Д. Апресяна відрізняється від периферійних [лексем] тим, що вона семантично, стилістично і комунікативно менш специфічна, має повнішу граматичну парадигму та ширшу сполучуваність [Апресян 2002, 7], вважаємо тактильний прикметник gravis, вживання якого вдалося зафіксувати у творах трьох аналізованих поетів. Важливо, що ад'єктив gravis, порівняно із іншими компонентами ЛСГ "важкий", характеризується найвищою частотою вживання, і є другою (після ад'єктива мікрополя "міцності" durus (291 приклад) частовживаною лексемою ЛСП "дотик" (253). На основі сказаного робимо висновок, що досліджуваний прикметник є важливою складовою поетичної мови аналізованих письменників.

Щодо сполучуваності досліджуваних прикметників ми примикаємо до думки про те, що область застосування прикметників на позначення "ваги" залежить від концептуалізації людиною предметів, або дій, які володіють відповідною ознакою. Тісний же зв'язок та залежність прикметника від іменника, який позначає носія ознаки, є його найяскравішою функціональною ознакою [Ширшикова 2013, 8].

Отже, при з'ясуванні, що ж в епоху принципату Августа могло набувати ознаки важкості виявлено, що прикметник gravis у творах Горация, Вергілія і Овідія виявляє широкий діапазон сполучуваності з іменниками як конкретної, так і абстрактної семантики. Однак пряме тактильне значення "важкий" він актуалізує в основному у синтагмі з іменниками конкретної семантики, які зараховуємо до таких ТГ як: "Дім та предмети побуту", "Живі істоти і частини їх тіл", "Зброя", "Знаряддя праці", "Одяг", "Плоди", "Природні утвори", "Рідини", "Транспортні засоби"¹. Наведемо приклад в якому Гораций про відмінності життя у сільській місцевості, від життя у Римі, пише:

...nec uicina subest uinum praeberere taberna

quae possit tibi, nec meretrix tibicina, cuius

ad strepitum salias terrae grauis; [Horat. Epist. I. 14. 24–26]²

...не має сусідньої крамниці, яка б могла тобі доставити вино,

ані блудниці флейтистки, для якої ти б стрибав до здригання важкої землі;

¹ Horat. Ars P. 66; Carm. I. 12. 58; I. 15. 16; II. 19. 8; Epist. I. 13. 4; I. 14. 26; Sat. I. 1. 28; II. 8. 54; Verg. Aen. I. 728; III. 464; V. 114; V. 178; X. 836; Eclog. I. 35; Georg. I. 162; I. 496; II. 88; II. 254; III. 140; III. 526; Ovid. Amor. III.1.23; III. 15. 17; Ex P. III. 8. 12; Fast. II.325; III.33; Heroid. IX. 118; X. 140; XIX. 23; Met. I.443; IV.240; IV.729; VI.223; VII. 139; VII. 355; VIII.406; IX.113; XI.36; XI. 496; XI. 558; XI. 656; XII.82; XII.314; XIII. 26; XIII.108; XIV.628; XV. .162; Trist. I. 2. 14; Nux 173.

² Подібні прикл. див.: Horat. Sat. I. 1. 28; Verg. Georg. II. 254; III. 526; Ovid. Met. VII.355.

Або у Вергілія про відмінності рослин та плодів читаємо: *...nec surculus idem || Crustumis Syriisque piris grauibusque uolemis*. [Verg. Georg. II. 87–88] – *...гілка не та сама у крустумерійських і сирійських груш, і важких завбільшки з долоню [плодів]*.

Донька ж критського царя Аріадна у звертанні до Тесея, який покинув її, просить: *Adspice ... et tunicas lacrimis sicut ab imbre graves!* [Ovid. Heroid. X. 139–140] – *Подивись ... і на важкі туніки від сліз, немов від дощу!*

У поетичній спадщині Горация та Овідія ми виявили також приклади вживання прикметника *gravis* на позначення важкої ваги, тягаря (*pondus, onus*). Так, у поемі "Героїди" Овідій пише: *Torrentur febribus artus || et gravius iusto pallia pondus habent*. [Ovid. Heroid. XXI. 171–172]¹ – *Тіла виснажуються гарячками і закономірно покривала мають важчу вагу*.

Слід звернути увагу на те, що прикметник *gravis* у поетичних творах Горация, Вергілія і Овідія є багатозначною лексемою і крім первинних актуалізує також похідні, переносні і конотативні значення. Зроблений нами висновок перегукується із зауваженням про те, що найрозгалуженіші сітки значень мають частовживані слова, першим значенням яких є позначення фізичної якості предмета [Кюсева 2012, 249]. Так, у поетичних творах досліджуваних письменників прикметник *gravis* реалізує похідне значення "важкий, який має сильний вияв ознаки". Наприклад Овідій про закохану царицю Дідону пише:

*At regina gravi iamdudum saucia cura
uulnus alit uenis et caeco carpitur igni*. [Verg. Aen. IV. 1–2]

*І вже давно цариця вражена сильною пристрастю,
рана росте в венах і роз'їдається невидимим вогнем.*

А в Овідія про негоду читаємо:

*Sol fugit, et removent subeuntia nubila caelum,
et gravis effusis decidit imber aquis*. [Ovid. Fast. II. 493–494]

*Сонце зникає і хмари, які наближаються, покривають небо,
сильний дощ падає численними водами.*

Приклади ж похідного вживання Горациєм, Вергілієм та Овідієм прикметника *gravis* на позначення пекучого сонця або спеки є підтвердженням здатності аналізованого прикметника поповняти склад інших мікрополів ЛСП "дотик", зокрема "термічності". Наприклад:

*Ille salubris
aestates peraget, qui nigris prandia moris
finiet, ante gravem quae legerit arbore solem*. [Horat. Sat. II. 4. 21–23]

*Той проведе здорові літа, який обере їжу із чорними шовковицями,
які збиратиме з дерева до пекучого сонця.*

Дослідження показало, що в класичний період прикметник *gravis* у творах усіх аналізованих поетів, внаслідок синестетичного переносу значення, поповнював склад інших ЛСП сенсорної лексики. У Горация про струну читаємо:

¹ Подібні прикл. див.: Horat. Epod. IV. 17; Sat. I. 9. 21; Ovid. Fast. VI. 269-270; Heroid. IX. 100; Trist. I.2.48; III.4.12.

*Nam neque chorda sonum reddit quem uolt manus et mens,
poscentique grauem persaepe remittit acutum;* [Horat. Ars P. 348–349]

*Бо ж не завжди струна видає звук, якого прагне рука і душа,
бажаючому низького часто відтворює високий.*

Слід підкреслити, що значення "низький", яке прикметник *gravis* актуалізує у синтагмі з лексемою *sonus* є похідним.

Овідій же про зловіщого пугача, який видає неприємні звуки, пише:

*Sedit in aduerso nocturnus culmine bubo,
Funereoque graves edidit ore sonos.* [Ovid. Ib. 221–222]

Нічний пугач сів на протилежній верхівці і зловіщим дзьобом видав важкі (не-приємні) звуки.

Наведений уривок демонструє здатність переходу досліджуваного ад'єктива, на основі явища синестезії, до ЛСП аудіальної лексики¹. Зауважмо, що прикметник *gravis* у синтагмі з іменниками звук (*sonus*), голос (*vox*), тон (*plectrum*), ямб (*iambus*), камени (*Caenae*), тріск (*fragor*) характеризується явищем енантіосемії [Шинкарук 2011, 32], оскільки може набувати внаслідок зміни ЛСВ, як видно із наведених вище прикладів, не лише негативно оцінної конотації, але й (хоч і рідко) позитивної.

Особливу увагу звертаємо на те, що у поетичних творах Горация, Вергілія та Овідія виявлені приклади переносного вживання досліджуваного прикметника на позначення одоративної лексики, що не було характерним для ад'єктивів решти мікрополів ЛСП "дотик". Примикаючи до думки В. К. Харченко [Харченко 2012, 46], ми вважаємо логічним поясненням синестетичного вживання досліджуваної лексеми в тому, що носії мови, а саме римляни, не мали достатньо мовних засобів для передачі ольфакторних відчуттів.

При вживанні ж на позначення запаху об'єктів навколишнього світу прикметник *gravis* набуває лише негативно-оцінної конотації. Так, Вергілій Меценатові про небезпечні місцевості пише: *...altae neu crede paludi, || aut ubi odor caeni gravis*; [Verg. Georg. IV. 48–49]² – *...не довіряй глибокому болоту, або де неприємний запах нечистот;*

У синтагмі ж з іменниками абстрактної семантики, ад'єктив *gravis* актуалізує метафоричне значення "важкий". В такому випадку прикметник *gravis*, який кваліфікує верифікаційні за вагою об'єкти предметної сфери, використовується, як зазначила В.Г. Сторчак [Сторчак 2011, 11], для кваліфікації неверифікаційних за вагою об'єктів. Наведемо такі приклади:

*Vive pius – moriere; pius cole sacra – colentem
mors gravis a templis in cava busta trahet;* [Ovid. Amor. III. 9. 37–38]

*Живи благочестивим – щоб померти, благочестивий дбай про жертви –
важка смерть потягне благочестивого з храмів у пусті могили;*

Та: *Quis post uina grauem militiam aut pauperiem crepat?* [Horat. Carm. I. 18. 5] – *Хто після вин скаржиться на важку військову службу чи бідність?*

¹ Подібні прикл. див.: Horat. Ars P. 14; 255; Verg. Georg. IV. 260; Ovid. Amor. I. 1. 1; III.1.35; Fast. III.368; VI.343; Met. I.571; XI.365; XII.203; X.150; XV.527.

² Horat. Epod. XII. 5; Verg. Georg. III. 451; Ovid. Ars am. III.277.

На противагу ад'єктиву *gravis* тактильні лексеми *onerosus* та *brutus* із первинним дотиковим значенням "важкий" перебувають на периферії досліджуваного мікрополя, оскільки характеризуються низькою частотою вживання. Слід підкреслити, що прикметник *onerosus* актуалізує тактильне значення "важкий" у поемах Вергілія та Овідія, тоді як *brutus* – лише в Горація. Наприклад:

Sic fatus tergum Gaetuli immane leonis

dat Salio uillis onerosum atque unguibus aureis. [Verg. Aen. V. 351–352]¹

Так сказавши, дає Салію величезну шкуру гетульського лева, важку від шерсті та золотих кізмів.

А також: ... *quo bruta tellus et uaga flumina,*

quo Styx et inuisi horrida Taenari

sedes Atlanteusque finis || concutitur. [Horat. Carm. I. 34. 6–9]

...тому важка земля і ріки, які вийшли із берегів,

тому Стікс і жахлива домівка Тенару...затряслася.

Особливістю поетичної мови Овідія є те, що у його творах зафіксовані приклади не лише прямого, а й переносного вживання прикметника *onerosus*. Так, Овідій у листі до Котти Максима, пише:

...*perque tori sociam, quae par tibi sola reperta est,*

et cui maiestas non onerosa tua est. [Ovid. Ex P. II.8.29–30]²

... заради дружини, яка єдина є рівною тобі

і для якої твоя велич не є обтяжливою.

Оскільки у Вергілія зафіксовано похідне вживання на позначення важкої ваги лексеми *validus* (первинне значення "міцний"), то на цій підставі можна зробити висновок, що в епоху принципату Августа до складу мікрополя "ваги" могли входити також лексеми інших мікрополів ЛСП "дотик": *Post ualido nitens sub pondere faginus axis || instrepat;* [Verg. Georg. III. 172–173] – Потім нехай заскрипить під важким тягарем гарний буковий віз;

Важливо, що у поетичних творах Горація, Вергілія та Овідія на позначення важких предметів вживається також лексема *gravidus* із первинно несенсорним значенням "вагітний". Як показало дослідження, цей прикметник реалізує похідне тактильне значення "важкий" у синтагмі з іменниками різних ТГ, а саме: "Зброя", "Рослини", "Природні утвори" та "Частини тіла людей і тварин". У Горація про людину, яка не чинить злочинів, читаємо:

...*non eget Mauris iaculis neque arcu*

nec uenenatis grauida sagittis,

Fusce, pharetra; [Horat. Carm. I. 22. 2–4]

...він не потребує, Фусце, списів Марса, ані лука,

ні важкого сагайдака, із отруйними стрілами;

Слід додати, що прикметник *gravidus* у досліджуваних творах міг також набувати відтінкового значення "обважнілий". Вергілій, у звертанні до бога Вакха пише: *Tuis hic omnia plena || muneribus, tibi pampineo grauidus autumno || floret ager;* [Verg.

¹ Див. також: Verg. Aen. IX.384; Ovid. Amor. III.9.68; Met. I.53; IX.54; XIII.108; XV. 240.

² Інший прикл. див.: Ovid. Ex P. II.4.34; Met. IX. 676.

Georg. II. 4–6] – *Все тут наповнене твоїми дарами, для тебе осінню, багатою на виноград, буяє обважніле поле:*

Це ж значення у поетичних творах Горація та Вергілія актуалізує ад'єктив *onustus*:

*Si || reticulum panis venalis inter onusto
forte vehas umero, nihilo plus accipias quam
qui nil portarit.* [Horat. Sat. I. 1. 47–49]¹

*Якщо ти якимось нестимеш кошик хліба між рабами на обтяженому плечі,
ти не отримаєш нічого більше від того, який не нестиме нічого.*

Розгляд лексико-семантичних особливостей тактильних прикметників на позначення великої ваги дав можливість зробити такі висновки:

1) Горацій, Вергілій та Овідій на позначення великої ваги в основному вживали прикметник *gravis*, рідше *gravidus* (19 прикладів, з яких 2 зафіксовано у Горація, 7 – у Вергілія та 10 – в Овідія), і в поодиноких випадках синонімічні ад'єктиви *operosus* та *onustus*. Відповідно стверджуємо, що у класичний період латинської мови ядерним компонентом ЛСГ "важкий" є лексема *gravis*, решта ж одиниць знаходяться на периферії.

2) Концепт важкий у поезії епохи принципату Августа об'єктивується за рахунок а) первинно дотикових лексем мікрополя "ваги" (*brutus*, *gravis*, *operosus*, *onustus*); б) одиниць інших мікрополів ЛСП "дотик" (*validus*); в) первинно несенсорних одиниць фізіологічної сфери (*gravidus*).

3) Домінантна лексема ЛСГ прикметників із семою "важкий" у класичний період характеризується розвинутою системою значень, оскільки реалізує прямі, похідні, переносні та конотативні значення. В епоху принципату Августа ад'єктив *gravis* виконував особливо важливу роль, оскільки, реалізуючи різні ЛСВ, вживався для передачі відчуттів сенсорної та несенсорної сфер.

4) Роль тактильних прикметників мікрополя "ваги" у творах письменників класичного періоду є значною, оскільки саме його складові компоненти характеризуються високою частотою вживання, а також є щедрим джерелом для творення цікавих образів.

Відсутність окремого аналізу тактильних прикметників мікрополя "ваги" відкриває перспективи для їх подальшого опрацювання, зокрема системних відношень (синонімія та антонімія) та їх дериваційного потенціалу у різні періоди розвитку латинської мови.

Антонюк С. А., препод.

Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого

Лексико-семантические особенности тактильных прилагательных с семой "большой вес" в поэтических текстах писателей эпохи принципата Августа

В статье проанализированы особенности семантики тактильных прилагательных с семой "большой вес", которые в текстах Горация, Вергилия и Овидия реализуют прямые, производные, переносные и коннотативные значения.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, лексико-семантическая группа, лексико-семантический вариант, синтагматические отношения, синестезия.

¹ Див. також: Horat. Epist. I.7.18; Epod. VIII.14; Sat. II. 2. 77; Verg. Aen. I. 289.

Antonyuk S. A., lecturer

Danylo Halytsky Lviv National Medical University

The Lexical Semantics of the Adjectives Denoting Big Weight in the Latin Poetry of the Classical Period

The present paper is concerned with the analysis of the lexico-semantic peculiarities of the touch-related adjectives denoting big weight, which in the Latin poetry of the classical period actualise nominative, metaphorical and connotative meanings.

Key words: lexico-semantic field, lexico-semantic group, lexico-semantic variant, syntagmatic relations, synaesthesia.

Література:

1. *Апресян, Ю. Д.* Об одной закономерности устройства семантических систем / Ю.Д. Апресян // Проблемы семантического анализа лексики : Тезисы докладов международной конференции. Пятое Шмелевские чтения. 23–25 февраля 2002. – М. : Русские словари, 2002. – С. 6–9.
2. *Кюсева, М. В.* Прилагательные тяжелый и легкий в типологической перспективе / М. В. Кюсева, Д. А. Рыжова, Л. С. Холкина // Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии : По материалам ежегодной Международной конференции "Диалог". – М. : РГГУ, 2012. – Вып. 11 (18). – Т. 1. – С. 247–255.
3. *Левченко, О. П.* Опозиція легкий-важкий у фразеологічних системах / О. П. Левченко // Ученые записи Таврического национального университета им. В. И. Вернадского : Научный журнал. – 2005. – Т. 18 (57). – № 2. – С. 70–74.
4. *Сторчак, О. Г.* Концепты ТЯЖЁЛЬНЫЙ и ЛЁГКИЙ в современном англоязычном дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Сторчак Олег Григорьевич. – Харьков, 2011. – 221 с.
5. *Федотова, О. С.* Дериваційний потенціал прикметників зі значенням чуттєвого сприйняття в сучасній російській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 "Російська мова" / Оксана Сергіївна Федотова. – К., 1998. – 19 с.
6. *Харченко, В. К.* Лингвосенсорика: Фундаментальные и прикладные аспекты / Вера Константиновна Харченко. – М. : ЛИБРОКОМ, 2012. – 216 с.
7. *Шинкарук, В. Д.* Особливості реченневих структур з емоційно-оцінними значеннями / В. Д. Шинкарук // Studia Linguistica : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 29–37.
8. *Ширшикова, Е. А.* Категоризация признаков "тяжёлый"/ "лёгкий" в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 "Германские языки" / Ширшикова Екатерина Александровна. – Воронеж, 2013. – 250 с.
9. *Givón, T.* Syntax : An introduction. – [rev. ed.]. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. – Vol. 1. – 2001. – 485 p.

Стаття надійшла до редакції 21.03.14